

ULF KRISTERSSON:

Marknadsekonomisk syn på miljön

Vinstintresset har ofta utpekats som orsak till miljöproblemen. Men produktionen i sig medför utsläpp och slaggrester oavsett om den bedrivs i en fri eller planerad ekonomi.

Konkurrensen i en marknadsekonomi utgör tvärtom ett ständigt motiv för tekniska innovationer och stimulerar till sparsamhet med råvaror.

För att skydda miljön skall vi använda samma instrument och utnyttja samma drivkrafter som marknaden själv, skriver författaren. Låt människors preferenser slå igenom och styras av verkliga kostnader.

Ulf Kristersson studerar ekonomi vid Uppsala Universitet. Han är ledamot av Moderata Ungdomsförbundets förbundsstyrelse.

Få – om ens något – problem har så dominerats av socialdemokratiskt tänkande som värdet av vår miljö. Såväl miljöproblematikens ursprung som våra möjligheter att rädda och ställa till rätta, har i mångas medvetande fått ett socialdemokratiskt perspektiv.

Allmänt vedertaget är, att orsaken till miljöförstöring i allmänhet och industriella utsläpp i synnerhet skall sökas i det marknadsekonomiska systemet. Vissa gläds åt det, andra beklagar det och hänvisar till "marknadsimperfectioner". Oavsett sinnesstämning har uppfattningen grundats i ett till synes klart resonemang: Det är den produktion som sker i samhället och som syftar till överskott åt sina ägare som också leder till förödande miljöförstöring. Roten till det onda har ofta preciserats till "vinstintresset"; företagen och industriägarna antas "i konflikten mellan profit och miljö" låta egenintresset segra.

Även bland människor med tilltro till den fria ekonomin, hörs ett generat knorrande över själva ämnet. Här ser man inga andra möjligheter än politiska regleringar och ingrepp mot själva marknaden och eftersom detta ogillas, blir alltför ofta konsekvensen att problemet förnekas eller åtminstone förbigås med tystnad.

Dessutom – inte minst viktigt – görs sällan några seriösa försök att tränga in i problematiken. I praktiken accepterar man, för att tala med Lorentz Lyttkens, eko-fascisternas totalitära lösningar på samhällsproblemen. I den meningen kan vi skylla oss själva för vår defensiva hållning och bristande trovärdighet. Det torde inte heller vara någon slump att allmänhetens förtroende för näringslivet i

miljöfrågor enligt en aktuell undersökning ligger i botten.

Nu är det naturligtvis så, att det de facto i hög grad är den produktion som utförs av — bland andra — privata och vinstorienterade företag, som resulterar i inte bara efterfrågade produkter och tjänster, utan även i utsläpp och slaggraster. Men detta är ju i sig ingenting specifikt för marknadsekonomin. Dessa fenomen är förbundna med själva produktionen, oavsett om denna sker i en fri eller planerad ekonomi och oavsett om verksamheten resulterar i vinst eller förlust.

Det kan förefalla naturligt att avsaknad av vinstintressen, privata produktionsfärer och konsumentstyrd tillverkning leder till en bättre "kontroll" över de bieffekter som vi vill eliminera eller i varje fall minimera. Att så inte är fallet är bara alltför uppenbart. De stater som till synes bäst kan styra produktionen och därmed utsläppen och som har goda möjligheter att omedelbart ingripa är på intet sätt ledande i strävan efter miljöförbättringar. Tvärtom sker i de stater som kollektiviserat ägandet av mark, råvaror och andra produktionsförutsättningar mycket allvarlig miljöförstöring och man tycks inte ens vilja erkänna vidden av problematiken. Istället förblir de opåverkade av den berättigade oro som sprids och av hoten mot våra gemensamma livsbetingelser.

Ett av grundfundamenten ligger just häri; endast i de länder där människors uppfattningar och krav fritt får spridas, anammas eller förkastas, kan en opinion kanaliseras och resultera i handling. Bara i demokratier är informationen över huvud taget så tillgänglig att enskilda eller

sammanslutningar ges en möjlighet att överblicka vad som händer och reagera på det. Erfarenheten visar oss ett otvetydigt samband mellan demokrati och marknadsekonomi. Demokrati är en förutsättning — och socialism ett oöverstigligt hinder — för ett framgångsrikt miljöarbete.

Marknadsekonomin är resurssnål

Den fria ekonomin arbetar med och fungerar som bekant genom prisinstrumentets signaler till såväl producenter som konsumenter. Tillgången på olika råvaror — för att ta ett relevant exempel —

Demokrati är en förutsättning för ett framgångsrikt miljöarbete.

speglas med nästan omedelbar verkan i deras respektive priser. Minskar den relativa tillgången, t ex genom ökad efterfrågan, kommer också priserna att stiga. Dessa prishöjningar "slår igenom" i konsumentpriset och efterfrågan sjunker. En mycket vanlig socialdemokratisk fördömning är, att marknadsekonomin skulle vara "slösaktig" med resurser, eftersom den inte tar hänsyn till "egentliga" behov. Om vi bortser från möjligheten att en "upplöst despot" frankt förklarar och fastställer dessa allmänhetens egentliga behov, och istället utgår från att vad människor köper för sina pengar också speglar deras verkliga intressen — ett högst rimligt antagande — kan det inte finnas tydligare bevis för att det inneboende i konkurrens ekonomin ligger en naturlig resurssnålhet.

För att kunna hålla låga konkurrenskraftiga priser tvingas man till hög effektivitet och ständig omprövning av gamla metoder. De råvaror eller andra insatsvaror — t ex arbetskraft — som kraftigt stiger i pris, bevakas extra noga. Denna ständiga och naturliga strävan efter att hålla priserna låga kan t o m resultera i att man börjar tillverka helt nya produkter som mer eller mindre väl ersätter de gamla. På så vis kan man komma ifrån den dyra resursen och istället locka med lägre priser. Finner sig inte konsumenterna i dessa förändringar får de istället betala mer och konsumerar med stor sannolikhet då mindre.

Konkurrens utgör ett motiv för tekniska innovationer och stimulerar sparsamhet.

Konkurrensen i en marknadsekonomi utgör ett ständigt motiv för tekniska innovationer och stimulerar till sparsamhet. Man kan alltså på goda grunder säga att marknadsekonomi i sig är resurssnål och innovationsinriktad.

Vinstintresset

Så till vinstintresset. Detta är naturligtvis intimt förknippat med hela kostnadsbildningen för företaget. Kan man varken genom egna priser eller andra förändringar kompensera sig för kostnadsökningar, påverkar detta med stor kraft vinsterna. Vill man inte för längre tid försörja marknaden med förlustbringande produkter, tvingas man till annan verksamhet. För övrigt finns det ju ingen rimlig anledning

att tro att produktionens negativa biffekter skulle bli på något vis lindrigare för att försäljningen sker med förlust. Det är inte så att de varor som människor inte vill betala sitt pris för, generellt skulle medföra mindre eller renare utsläpp. Tvärtom innebär dålig lönsamhet att företagets känslighet ökar och dess möjligheter att genomföra tekniska eller andra förändringar minskar — vare sig dessa beror på krav från marknaden eller från politiker.

Själva ägandet är i detta sammanhang betydelsefullt. En av alla kända sanningar är att det inte klottras hemma på toalettdörren, utan på de offentliga. Det som är ägt och skyddat av alla blir alltför ofta ägt och skyddat av ingen. Ingenting tyder på att marker, sjöar och vattendrag skyddas bättre för att staten eller kommunerna står som ägare. Tvärtom är motsatsen sannolik: enskilt ägande innebär enskilt ansvar och enskilt intresse i kvalitet och bibehållande. Om den enskildes äganderätt är av vitalt intresse på andra områden, så är den av ödesmättad betydelse här.

Priset på god miljö

Ett aktuellt instrument i den här diskussionen är användningen av miljöavgifter. Dessa innebär starkt förenklat att miljöförstöring skall ingå som en verklig kostnad i produktionen och inte bara — som nu — som en av alla upplevd men av ingen betald "extern effekt", som ekonomer så inlevelsefullt uttrycker det. I stället för att tillåta gratis förstörelse upp till en viss nivå, en regel som dessutom fått karaktären av en gummiparagraf när den möter andra politiska intressen, tillåts

över huvud taget inga sådana obetalda utsläpp. För detta finns flera olika lösningar.

En är att alla former av utsläpp ges ett pris i kronor som varierar med graden av förstörelse. Höga avgifter kommer att ge höga produktionskostnader, medan arbete för att minska utsläppen betalar sig, precis som den verkliga intäkt det är. För att komma undan höga miljöavgifter tvingas företagen till lönande teknikförbättringar och reningsanläggningar.

En annan möjlighet är att skapa en marknad för "föroreningsrätter". Man tillåter helt enkelt en total mängd förorening i någon mening och låter dem som på grund av sin verksamhet vill nyttja dessa föroreningsrätter sälja dem sinsemellan till det pris som de själva i ett

andra steg sätter. Kan man minska sina totala utsläpp kommer man att kunna sälja ett antal föroreningsrätter och på så vis sänka sina kostnader.

Det finns flera varianter på detta tema, grundtanken är dock hela tiden densamma: För att skydda miljön skall vi använda samma instrument och utnyttja samma drivkrafter som marknaden själv. Vi skall låta människors preferenser "slå igenom" och styras av verkliga kostnader. Denna marknadsekonomiska grundsyn förnekar inte att det för vår gemensamma miljö är ett politiskt ansvar att tillse att rätt styrinstrument införs och ges en fungerande innebörd. Men detta gör inte marknadsekonomi mindre utan styrker bara dess funktion.